

T.C. DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

0907 - BY 87 - 009 - 025

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ IV

(PROF.DR. ÖMER YİĞİTBAŞI'NA ARMAĞAN)

WILLIAM JAMES VE PRAGMATİZM

Doç Dr. İhsan TURGUT

W. James (1842-1910), yalnız bir psikoloğ değil, aynı zamanda bir Felsefecidir. Babası İlahiyatçı Henri James'dir. Kendisi aynı zamanda ünlü roman yazarı Henry James'in kardeşidir.

Amerikalı düşünürümüz diğer Amerikalı düşünürler gibi, örneğin Charles Peirce, J. Dewey gibi... Çok yönlü bir eğitim yapmıştır. Önce Paris'te sanatla uğraşmış, sonra Harvard Üniversitesinde, kimya, anatomi ve tıp öğrenimini yapmıştır. 25 yaşında ise Almanya'ya giderek fizyoloji ve psikoloji çalışmıştır. Daha sonra göreceğimiz gibi, James'in tıp ağırlıklı öğrenimi onun tüm felsefe, psikoloji, sanat ve dinle ilgili görüşlerini etkilemiştir. James yalnız beden yapımızı değil, tüm fikir, kültür ve estetik yapımızı biyolojiye bağlamış ve Pragmatizm adını verdiği felsefi öğretisi biyolojik bir hayat yorumundan başka bir şey olmamıştır. Bunun ne demek olduğunu daha sonra açıklamaya çalışacağım.

James, 1890'da ilk defa Psikolojinin ilkeleri (The Principles of Psychology) adlı kitabını yayınladı. Bu kitap hem muhtevası, hem de stiliyle çok tutundu. James burada düşünmenin bir akış oluşturduğunu ve bunun bilinç olduğunu ileri sürdü. «The stream of consciousness-şuurluk akışı» dediği şeyin kişisel ve öznel ya da subjektif olduğunu ve bunun için de kişinin hayatı boyunca edindiği tecrübelerin bu bilinç akışını oluşturduğunu söylemektedir. James'e göre bütün tecrübelerimiz ayrı ayrı olmayıp birbiriyle ilişkilidir. Tecrübelerimiz, akıl, heyecan ya da duygu gibi birbiriyle düşman iki bölümden oluşmamıştır. Tecrübelerimiz daha çok zihinsel ya da manevi bir akıştır ki, bir rüya, ya da bir hülya gibi bütün üniteler belirsiz bir hatta sürekli bir akış içindedir.

James Joyce, Virginia Wolf, bizde A.H. Tanpınar ve daha başkaları James'in «bu bilinç akışı» kavramından bilerek ya da bilmeyerek etkilenmişlerdir.

James «Bilinç varmıdır?» adlı denemesiyle aynı konuya temas etmekte, pragmatizm ya da başka bir adıyla radical empirisizmin açıklamasını yapmaktadır. Burada James B. Russell'in da belirttiği gibi, geleneksel bilgi teorisindeki özne — nesne yada suje — obje ilişkisi bu bilinç ya da bireyin tecrübe akışı içinde çok önemli görünmektedir. Oysa bilgi, suje — obje arasında bir act olarak felsefeciler tarafından ele alınmış ve epistemoloji'de büyük problemlere yol açmıştır. Nitekim hâlâ felsefenin temel sorunlarından birisi suje-obje, yani algılayan özne ile, algılanan nesne arasında doğan şüphe'dir. Tüm felsefe ekolleri, diyebiliriz ki, bu şüpheyi gidermek için uğraşmışlardır. Her ekol kendine göre bir çözüm getirirken, yeni sorunlar ortaya çıkmıştır. Oysa James, bilinç akışı içinde bu sorunu ortadan kaldırmaktadır.

James'de bilinç akışı determinist bir olay olmadığı gibi mekanik bir olay da değildir. James daima bu tür şeylere karşı çıkmıştır. Çünkü yaşantı ya da experience'e önem vermekte, yaşantının da mekanik olmayıp psikolojik bir olay olduğunu ileri sürmektedir.

James, 1899'da «Psikoloji hakkında öğretmenlerle konuşma» (Talks to teachers on Psychology) adlı kitabını yayınladı. Bu kitapta, hayat-taki ideallerden söz etti. Ayrıca şüphenin ve güvensizliğin sinirliliği artırdığını, ama inancın ise bir tedavi aracı olarak iyileştirdiğini ileri sürdü.

Şimdi, James'in tüm felsefesine egemen olan bir kavramdan söz edelim. Bu da «experience» ya da tecrübe dediğimiz kavramdır. Bu kavramın James'de felsefe, sanat, din daha doğrusu dünya ile birleşmiş bir hayat kavramı halinde görülmektedir. Felsefenin konusu bu nedenle hayattır. James'in felsefesi bir hayat felsefesidir (Philosoph of life). Ve bu nedenle ki, felsefe ile biyolojinin yani hayat bilgisinin çok yakından ilgisi vardır.

Peki, tecrübe (experience) nedir? Bu soruyu bir kaç örnekle açıklayalım. Örneğin, yağmurun yağdığı görülürse, bu tecrübelenmiş, yani yaşanmış bir tecrübedir. Fakat hiç bir insanın olmadığı bir çöle yağmur düşerse, bu tecrübe edilmemiştir. Böylece hayatın olmadığı (hayat da insanla beraber vardır) bir yerde tecrübe yoktur. Fakat bazan tecrübe edemediğim, ama başıma gelen çok şeyden bahsedebilirim. Hatırladığım her şeyi tecrübe edebilirim, Fakat açıkça hatırlamadığım, bende alışkanlıklar meydana getirmemektedir. Bir yeri yanmış bir çocuk, ateşten kor-

kar, yandığı zamanı hatırlar. Öyle zannediyorum, bir olay alışkanlık haline gelmişse tecrübe edilmiştir. Alışkanlık da yalnız canlı organizmalar için söz konusudur. Yanan bir maşanın ateşten korkması gibi bir şey yoktur (Russell haklı olarak bu tür tecrübeyi kabul etmemektedir).

1907 de yayınladığı «Dini tecrübenin değişiklikleri, (The Varieties of Religious Experience)» (1) adlı kitabında dini tecrübeden de söz etmektedir. James, burada dini tecrübeye sempati duymakta, kilise yada dini bir kuruma fazla sempati duymamaktadır. Çünkü dini tecrübe ferdidir.

«Dinin Varyasyonları» adlı kitap, dinin ne olduğunu değil, dini hayatı vermektedir. James'in insanî bir fenomen olarak, bu kitapta dinle ilgilenmiş, dinin metafizik amacı ile ilgilenmemiştir. Eğer, inanç insanları mutlu ediyorsa, bırakın inansınlar. Bu da James'in pragmatist görüşünün bir parçasıdır. Burada din yada Tanrı bir tapınma ögesi olarak alınmaz. Tanrı, James için kutsal bir enerji, aktüel bir varlıktır. (2) Herşeyin enerji olarak alındığı çağımızda bu da ilginç bir görüştür. Bu varlık hakkında şüphe etmek, yada onun varlığını ispat etmek gibi, bir çabası yoktur. Şüphe ise bizi mutsuz kılar, ama saf inanç (dogmatizm değil) bizi mutlu kılar. O halde görülüyor ki, James şüphe ya da Tanrı yerine saf ya da psikolojik inancı koymakla yetinir.

Russell'in de belirttiği gibi, bu tür bir inanç geleneksel din anlayışına aykırıdır. Ama James için yaşantı ya da experience önemlidir. İnancı da bu açıdan ele almaktadır. Biz şimdi yine James'in «pragmatizm» adını verdiği öğretisine dönelim.

James, «pragmatizm»i, Pragmatizm adlı kitabında pek de sistematik ve analitik olmayan bir şekilde anlatmaktadır. (3)

James'e göre pragmatizm bir felsefe metodudur; metafizik problemleri anlamak, açıklamak ve uygulamadaki durumlarını tartışmak için kullanılan bir methodur. Örneğin; Birçok, dünya bağımlı mı, bağımsız mı, maddi mi manevi mi, varlık yokluk gibi metafizik kavramların, ha-

(1) William James, «The Varieties of Religious Experience» A. Mentor Book, pub. by the New American Library 1958

(2) B. Russell, «Batı Felsefesi Tarihi, Bilgi yayınevi, Ank. Çev: M. Sencer, 1972

(3) W. James, «Selected papers on Philosophy, London, J.M. Deutandson Ltd., Newyork E.P. Dutton J Co. Inc. 1952 p. 43-81.

yattaki görünümelerini değerlendirir. Yoksa pragmatizm bu kavramların soyut bir tartışmasına girmez. Soyut kavramlar, zihinsel düzeyde istenildiği kadar farklı görünseler de, somut örneklerde ve hayatta kendilerini göstermedikleri sürece, faydaları olmadığı gibi anlamları da yoktur.

Öyle anlaşılıyor ki, pragmatizm felsefe tarihinde bir öğretisi (doktrin) ya da felsefe sistemi olarak kabul edilmemektedir. Fakat daha çok bir hayat felsefesi ve bu felsefede uygulanan bir metod olarak kabul edilmektedir. «Pragma» kelimesi ise Antik Yunancadan «pragma» kelimesinden gelmiş olup aksiyon yada iş anlamına gelmektedir. James, bu kelimeyi çağdaşı olan Charles Peirce'den almıştır. Peirce ise «pragmatizm»i, belirsizliği ve dağınıklığı önlemek için, felsefi bir metod olarak kullandı. İlk defa «Fikirlerimizi Nasıl Açık ve Seçik Hale Getiririz (How to Make Our Ideas Clear-1878)» adlı makalesinde dile getirdi. (4) İnançlarımız aksiyonlarımızı yönetir. Düşüncelerimizin tam açıklamasını yapabilmek için, onun uygulamadaki uzantısına bakmamız gerekmektedir. Aksi halde düşüncelerimizle, bunlarla ilgili davranışlarımız kopuk kalacaktır. Bunlar, James'in, Peirce'den aldığı küçük bir alıntı. Bu da sanıyorum ki, pragmatizmin temel anlayışını teşkil etmektedir.

Diyebiliriz ki, pragmatizm, Amerikan kültürünün felsefe tarihine kazandırmış olduğu en önemli bir katkıdır. I. Dünya savaşından biraz önce, İngiltere'de İngiliz tecrübi felsefe geleneği olan empiricism'e hiç benzemeyen, Hegelcilerin bir devamı sayılan transcendantal bir idealizmle karşılaşmaktadır. Mc Taggart ve Bradley bunların en başında gelmektedir. İşte İngiltere'deki bir idealizm, Amerika'da yeni bir felsefi üslupla ortaya çıkmaktadır Amerika'nın tipik yaşamına, davranış geleneği ve o zamanda (1900'ların başı) halkın iyimser ve en çok enerjik olduğu bir dönemde ortaya çıkmıştır. Pragmatizm, aynı zamanda, o dönemde dünyada özellikle Avrupa'da egemen olan metafizik bir mutlakiyet, materyalistik bir metafiziğe, kaba bilimciğe, dünyanın başka bir yerinde yani Amerika'da karşı çıkmış tipik bir felsefe türüdür. Bu felsefenin en büyük özelliği felsefenin günlük hayatta esnek (flexible) bir alet olarak kullanılabilmesi işimize yarar şeylerle yaramayan şeylerin ayıklanmasıdır.

---

(4) Populer Science Monthly for fawary, translated in the Revue phittosophique for jan. 1879-VL. VII.

WILLIAM JAMES VE PRAGMATİZM

James'e göre, bilimler genelde insanın dışında, gözlem metodunu kullanarak gerçeğe uğraşır; Bu anlayış yanlış olmakla beraber eksiktir. James, bilimlerin bir tür biyolojik yorumunu yapmış ve bu bilimlerin en başta gelen görevlerinin başında insana hizmet ettiğini kabul etmiştir. İnsana hizmet derken James, yalnız tıbbın yaptığı bir hizmet gibi de değil, zihin, davranış ve entellektüel yaşamla da bilimlerin ilgilenmesini istemiştir. Çünkü James'e göre, insan sağlığı ve insan için iyi olan yalnız beden sağlığı değil, aynı zamanda fikir ve davranış sağlığıdır. James'in dünyaya bu bakışı yalnız varlığımız ve değerlerimizle de ilgili olmayıp aynı zamanda bilgi kuramıyla da, yani epistemoloji ile de sıkı sıkıya bağlıdır .

James'in öğretisi, bilginin faydacı, ya da çıkarıcı kavramının sınırsız karşılıklarını, tecrübeye sınır tanımadan kabul etmesiyle diğerlerinden ayrılır.

Bizim teorilerimiz, dünyayı yeteri kadar anlamak için kullanılan aletlerdir, demektedir. James, önemli olan onları pratikte kullanabilme ve yararlanabilmektedir. Bir yargının, ya da önermenin anlamı, içerdiği pratik sonuçtan başka bir şey değildir. Görülüyorki, James'de doğru bilgi ile faydalı ya da iyi bilgi, başka bir deyimle, mantığın konusu olan doğru ile ahlakın konusu olan iyi birdir.

Şüphesiz, Leszak Kolakowski'nin belirttiği gibi (5) kendi başına, soyut düzeyde açıklanan bilgi ile faydalı bilgi ayırımı felsefe tarihinde yeni değildir. Daha XVIII. yüzyılda materyalistler dünyayı anlamak için Aristo'cu kategorilerin ne kadar işe yarayıp yaramadığını tartışıyorlardı.

Nitekim çok daha sonra Copernik'in astronomide yaptığı devrim, kendi doğruluk mantığı içinde değil, yararlılık mantığı içinde ele alınmıştır. Yine modern felsefe de çeşitli dini ve metafizik gerçekler utilitarian yani faydacılık açısından incelenmiştir. Hobbes ve bazı ansiklopedistler, hatta bir bakıma Kant, özellikle din ile ahlak ilişkisinde pragmatik bir yol izlemiştir, diyebiliriz.

Fakat James'in kendisi, Kolakowski'nin belirttiği dönemlerden öncelere giderek pragmatizm'in Sokrat ve Aristo ile beraber var olduğunu ileri sürmektedir. Hatta Locke, Hume, Berkeley ve daha başkalarının

---

(5) Leszak Kolakowski, «Pizitivist Philosophy», Transinto English by N. Gatterman, 1970, Penguing Books, P, 181-202.

pragmatik metodu şöyle ya da böyle kullandığını fakat bu düşünürlerde, pragmatizmin parça parça pragmentler halinde kendini gösterdiğini iddia etmektedir. James her nedense sofistlerden, yani Gorgias, Protagoras'dan başka eski Yunan sofistlerinden söz etmemektedir. (6) Bu çok enteresandır.

Batılılar bildiğimiz gibi, Sokrat, Platon ve Aristo gibi eski Yunan düşünürlerine hayrandır. Aslında da bu düşünürler felsefe tarihinin (Doğu ve Batı felsefelerinin) önemli kişileridir. Ama ne yazık ki teoride bu böyledir. Oysa batı kültürünün daha doğrusu batı hayat tarzı ya da yaşam biçimi, sofistlerin relativizmi tarafından etkilenmiştir. Öyle sanıyorum ki, James'in pragmatizminin temelinde de, Sokrat, Platon ve Aristo'dan çok, sofisizm yatmaktadır. Ama bu sofisizm, endüstrinin, teknik ve bilimin gelişmesiyle kurgu değiştirmiştir. Sofistlerin görüşlerini bu şekilde çağdaş bir dünya görüşü olarak pragmatizmde görmekteyiz. Elbette sofistler çağdaş düşünürler kadar sistematik olamazlardı. James özellikle biyoloji açısından felsefeye yaklaşımıyla sofistlerden ayrılmaktadır. Ama ne gariptir ki, bana göre, felsefe tarihinde Sokrat ve Platon'un da etkisiyle, sofistler hep kötülenmiş ve olumsuz olarak ele alınmışlardır. Oysa, sofistler, kuramsal ya da evrensel düzeyde olmasa bile, insanla ve güncel yaşamla daha çok ilgilendiklerinden daha gerçekçiydiler. Bu bakımdan pragmatist bir düşünür olan John Dewey, Peirce ve James'in diğer batı düşünürlerinden daha az gerçekçi oldukları hiç bir zaman söylenemez.

Şimdi biz yine James'e dönelim; James'e göre, iki ayrı önerme, aynı davranışı gösterdiklerinde, bu iki önermenin anlamı özdeştir. Uygulama ya da pratik sonucu olmayan bir önermenin ise anlamı yoktur. Tabii James burada, Peirce'in yaptığı gibi, anlamsız önermelerle, anlamlı önermeleri ayırt etmek için bir kriteri ortaya atmamaktadır. O aynı zamanda bir önermenin anlamıyla, önermenin pratikteki sonuçlarını belirtmek için bir metod ileri sürmektedir. Ve bu pratik sonuçlar o önermenin anlamı olmaktadır. James'de doğru, yanlış arasındaki fark da burada yatmaktadır. İnsan davranışlarından bağımsız, kendi kendini doğrulayan soyut doğru, ya da gerçek diye bir şey yoktur. Burada James, Peirce'den ayrıldığı halde pozitivist, mantıksal atomizme yaklaşmaktadır. Ancak James experience ya da yaşantı kavramını bilgi kavramına

(6) W. James, -a.g.e., s. 202

soktuğundan pozitivistler ve atomistlerde geçerli olan yalnız olgusal (factual) önermelerdir ki bunların çoğu da matematik, ya da bilimsel önermeler ya da onlara benzeyen, doğruluğu pozitivist mantık kuralları içinde ispatlanabilen doğrulardır. Bunların objektifliği ve genel geçerliliği söz konusudur.

Oysa James'de, ya da onun pragmatist yaklaşımında, aksiyonlarımızda doğruluğunu ya da tasdikliliğini bulan ve bu şekilde faydalı olan doğrular doğrudur. Peirce'de önermeler bağımsız olarak doğru olduğu için aksiyonlarımızı da doğru olarak etkiler; bir önermenin doğruluğu da yatmaktadır. Oysa James için, yukarda belirttiğimiz gibi, ancak bize yararı olduğu olmaktadır. Doğru; herhangi bir doğruluk kavramı olarak doğru olsa bile, anlamsızdır. Böylece doğru önermelerimizle, nesnel arasında uygunluk (correspondance) ya da bire-bir karşılık değildir (pozitivistlerde ve atomistlerde bu böyledir). James'de önermelerimizle tecrübelerimizin bize mümkün kıldığı, tatmin ettiği ve zevk verdiği şeylerle correspondance mümkündür ve böyle bir correspondance kabul edilmektedir. Öyle sanıyorum ki bu görüş yalnız pozitivistlerle, atomistleri değil, tüm bilgi kuramlarını çıldırtmaya yeter. Ama bu, bilginin tipik biyolojik bir yorumudur. Burada James kendi içinde tutarlıdır.

Örneğin, diz refleksi, yanlış bir şey değildir; fakat biyolojik olarak normal ya da patolojiktir; (7) ya da pankreas bezi, ürettiği asit durumuna göre, organizma için iyi-kötü ya da yararlı ve zararlı olabilir. Böylece düşüncenin ürettiği (scrtion), aynı kriteria ya da ölçülerle ölçülenebilir. İnsanın kognitive yani bilişsel davranışı çevresine özel bir reaksiyondur. Bu biyolojik olarak faydalı olduğu zaman doğru, tersi ise yanlıştır.

Doğrular, bilimsel kuramlar inanç ve sanılar bizden bağımsız olarak algıların ya da durumların birer açıklaması ya da tasviri olarak meydana çıkmamışlardır. Fakat onlar çevreyle ilgili olarak seçilmişlerdir.

Radikal relativizm, (sofizm) bu durumun tabii bir sonucudur. Aynı yargı, o yargının söylendiği duruma bağlı olarak, doğru ya da yanlıştır. Bir yargının kimin için ve hangi özel durum ve şartlarda söylendiğine bakmadan, doğru ve yanlış olduğunu söylemek doğru değildir. Doğruyu bulmak demek, pratik meselede, onun pratikteki etkinliğine bakılır.

---

(7) L. Kolakowski, a.g.e. s. 181 - 202

Pragmatizm, pratikte en hayati önemi haiz olan bilginin her parçasını bilmek demektir. Doğru, insani durumlarla ilgili olarak verilen yargıları değerlendirmede meydana çıkar.

Genel olarak konuşacak olursak W. James'e göre doğru, başarının bir tekniği olarak değerlendirilmez. Bu bakımdan James, geleneksel metafizik ya da sadece entellektüel düzeyde bilgiyle ilgilenmez. Eğer herhangi bir şeye birey, ya da toplum olarak inanıyorsak ve eğer bu inanç, hayatta bize bir avantaj sağlıyorsa, o zaman inanılabilir, diyor James.

Tek ve yalnız gerçek, ya da doğru olan, pragmatizm'de en geniş anlamda başarı olarak anlaşılmalıdır. Önemli olan şeylerin ya da nesnelere nasıl meydana geldiği, arche-ilk prensibini araştırmak değildir. Önemli olan bu, ya da şu şeye inanırsam, ondan ne alabilirim. Kaldı ki bir inanç ya da sanı bir kimse için faydalı olduğu gibi, bir başkasına zararlı olabilir, bir ilaç ya da bir reçete, bir hasta için faydalı, diğeri için zararlı olabilir (yine biolog bir görüş), Nitekim bugün işime gelen, ya da yararlı olan şey yarın yanlış olabilir, öyle anlaşılıyor ki, James gelecekte, bir ihtimalle yararlı olabilecek şeyler üzerinde de durmaktadır.

Bilim, James'e göre geleneksel metafizik, ya da transendental anlamda, doğruların bir toplamı olmayıp, tecrübede doğruluk ve zevklilik, ya da mutluluk kazanan, pratik yaşantılarda doğan doğruların toplamıdır.

İrade bir olayın ya da kabulün koğnitif ya da bilişsel, bir inanca, dünyanın zihne zorunlu baskı yapmasının fakat gönüllü olarak meydana çıkan bir aksiyondur.

Bu şüphesiz Descartes'çi bir görüştür. Yine de Descartes'e göre, şu anda sanılar ya da inançlar bir yanlıştır. İrade, doğru kuralara göre opterionda bulunan aklın yargılarını kabul ya da reddetmede serbesttir.

James'e göre, onayda belirlenen kurallar dışında aklın bağlı olduğu kurallar yoktur. Bir inanç, onay ya da kabûlden bağımsız olarak, içeriği ile değerlendirilmeyip gerçek bir olgu olarak vardır ki, bu da zevk ve mutluluk umuduyla olan onaydır ya da kabûldür.

Şimdi, James'in ya da pragmatizm'in eleştirisini yapmak istiyorum. Tabii bir şeyi eleştirirken hakkını vermek, gerekmektedir. Bu ülkede eksik olan bir şey de budur sanıyorum. Bana öyle görülüyor ki, pragmatizm'de paradoks bir görüş yatmaktadır. James'in eserine baktığımızda bu paradoksu görmek mümkündür. Şimdi şöyle bir önerme alalım; «Sok-

rat M.Ö. 399'da öldü» Eğer biz bir yargı ya da önermenin doğruluğunu sadece tecrübeye sağladığı çıkarıya, ya da uyandırdığı psikolojik bir zevk uyandırmamaktadır. Böyle olduğu için de bu önermeye yanlış ya da anlamsız diyemeyeceğim, çünkü bu bir tarihi olgudur, kaynakların tümü bu olguyu doğrulamaktadır. B. Russet'in deyimiyile bu, descriptive yada tasvir edici bir bilgidir. Belki yukardaki önerme pragmatik anlamda bana bir çıkar sağlayabiliyordur. Şöyleki, eğer Sokrat'ın ne zaman öldüğünü bilirsem ve bildiğim için de sınava geçsem, bana sınava geçecek kadar yararı olmuştur. Çünkü sınava geçmeme yardım etmiştir. İyi ama sınavdan sonra durum nasıl olacak? Sokrat'la ilgili bu bilgi yararsız ve saçma mı olacak ? ... James burada açık değildir.

Başka bir örnek ele alalım; «Londra Thames nehri üzerinde kurulmuştur.» Şimdi bu önerme bana bir çıkar sağlamadığı gibi, herhangi bir davranışımı da etkilememektedir. Ama bir gün, bir asker, ya da bir politikacı olarak stratejik bir bilgi olarak kullanabilirim ve belki o zaman, James'e göre, bu önerme doğru ya da anlamlı olabilir. Fakat şimdi şu anda, Türkiye'nin İzmir kentinde oturan benim gibi bir vatandaş için bu önermenin James'e göre bir yararı yoktur. Ancak İngiltere'ye turist, ya da bir strateji adamı, belki bir coğrafyacı olarak gidersem, bu önermenin bana bir yararı olabilir ve o zaman da bu önerme doğru ve anlamlı olabilir. O halde şu anda Londra'nın nerede olduğu ve ne üzerinde kurulduğu beni ilgilendirmiyor. Ama bu doğru mu? Yani böyle mi olmalıdır? Nitekim bu görüş, Batılıların eğitim sisteminde çok yaygın durumdadır Öğrencilere gereksiz bilgi verilmez, çoğu okumuşlar bile, Türkiye'nin nerede olduğunu bilmezler, Alp dağlarının yüksekliği ya da Everest tepesinin yüksekliğinin kaç metre olduğu onları ilgilendirmez. Ancak Türkiye'ye turist, olarak ya da başka bir iş için geleceklerse, o zaman Türkiye hakkında bilgi edinirler veya Alp dağlarında kayak yapacaklarsa, Everest'e tırmanacaklarsa, o zaman öğrenirler. Ve bu bir ölçüde doğrudur. Ama bu işler her zaman böyle işlememektedir. İnsan bazen bir şeyi, ya da olguyu, o şey olduğu için öğrenir evrensel bilgi de o zaman gelir.

Ama Empirico-critisistler, yani ampirik eleştirmenler, bilginin biyolojik yönü olan pragmatist yorumu gözden kaçırdılar. Onlar metafiziği, epistemolojiyi, ki din ve sanatla ilgili bilgiler de bunun içindedir, sanki insanın yani süjenin, dışında tutmaya çalıştılar, daha doğrusu bu bilgiyi insan ya da süjenin çıkar dışında tuttular. Bilimsel kurumlara da böyle baktılar. Onlar bu dünyada olan herşeyin, bir yerde insanın çıkarına

olduğu belkide James ya da Dewey kadar düşünmediler. Ama diğer yandan insana ya da bu insanın günlük yaşamında bir yararı yok diye bazı evrensel olguları, James'in yaptığı gibi, göz ardı etmenin bir yararı yoktur. Kaldı ki James, insana yararlı olanla, zararlı olanları ayırt etmek için yeterli bir kriteri ortaya koymaktadır. Pragmatik metod ise, böyle bir ayırımı yapacak güçte görünmemektedir.

James'in «Bilmeye ya da inanmaya değer ne var?» sorusunda aradığı cevaplar pek belirgin olmadığı gibi, sınırlı cevaplarda yoktur. Her ne kadar James monistik bir dünya görüşü yerine, pluralistik bir dünya görüşünü savunduğu halde felsefecilerin «doğru nedir?» sorusunun, James'de «Bilmeye ve inanmaya değer ne var?» şekline dönüşmesi, pluralistik açıdan da ilginç görülmemektedir.

Determinizme sempati duymak için bir sebep yoktur, diyor James. Biz ancak dünyanın bir parçasını bilebiliyoruz, ya da tecrübe edebiliyoruz. Hiçbir şey bizi, örneğin determinizm gibi, evrensel bir kuralın her şeyi yönettiği söylenemez. Çünkü, dünya Hegel gibi monistlerin düşündüğünün tersine mümkünler ya da ihtimallerle doludur. Bütün bunların arasında ancak inancımızdır ki (James burada yalnız dini inancı kastetmemektedir), hayatı bize yaşamaya değer görüyor.

Eğer bu dünyada her şey önceden belirlenmişse, yani predeterminist ise, eğer sürprizlerle ve önceden tahmin edilmeyen, yani unpredictable olaylar yoksa, bu dünya James'e göre yaşanmaya değer değildir.

Biz, gözlenebilen kuralsızları, yeni kurallar içinde ele almaya, fert olarak her olguyu kabul ya da red etmede özgürüz. Bütün çelişkileri evrensel bir anahtarla açıklamaya ihtiyaç yoktur. Ancak, metafizikçilerdir ki, «mutlak gerçek» dedikleri bir prensip, ya da kuralla dünyayı idare etmeye çalışırlar. Metafizikçilere göre, bu dünyada görülen her şey bu mutlak gerçeğin, bu tek bütünün çeşitli görünümüdür. James'e göre, gerçek olan şudur ki, tecrübenin içinde seçtiklerimiz ve onların üzerinde durmamızdır.

Tecrübenin kendisi soyut, ya daha zengin ve karmaşık yapılar oluşturmak ya da şekillendirmek için tekil elementler içermez. Tersine soyut hayat ya da manevi ve zihni hayat bu akışın içinde olan bir yapıdır. Ancak, soyutlanan process'dir ki bu akışı bozar ve birbirine benzeyenleri değişmeyenlermiş gibi görürüz. Fakat James'e göre, şurası kesindir ki, bütün farklılıklar ve değişmeler sistemi mantıksal bir kural

WILLIAM JAMES VE PRAGMATİZM

tarafından yöneltilmemelidir : irade ya da önerme türü fayda ya da utility standartları ile aynı kabul edilmektedir. Bu dichotomy'yi, yani doğru-fayda ikilemi, ortadan kalktığı gibi bununla ilgili olarak mantığın konusu olan doğru ile, ahlakın konusu olan iyi, estetiğin konusu olan güzel fayda ilkesinde birleşmektedirler.

Çağımızda, pragmatizm'e yalnız Amerika'da değil, aynı zamanda Avrupa'da da sempati duyulmaktadır. F.C.S. Schiller (1937) İngiltere'de, bu felsefeyi daha doğrusu kültür anlayışını geliştirmeye çalışmıştır. İtalya'da Papini pragmatizm'in öncülüğünü yapmaktadır. Polonya'da M. Kozlowsky'de bunların arasındadır.

Sonuçta; felsefe açısından, belki de James'in pragmatizm'i tartışılabilir. Yalnız çağımızda felsefe de kurgu değiştirmektedir. Çağımız, büyük endüstrinin, tekniğinin ve iletişim araçlarının geliştiği bir çağdır. Çağımızda tek öğreti, tek mantık, doğru ya da iyi-güzel yoktur. Kültürler tek boyutlu değildir. Çağımızda, ırk, din, dil farkı gözetmeden bir hoşgörü ve sentez içinde yaşanması sözkonusudur. Demokratik hayatın da anlamı budur. Ülke ve millet çıkarları gibi ortak çıkarların yanında, bireyler kendi özel çıkarlarında serbesttirler. Çağdaş, uygar toplumlarda bu zorunludur. Tabii, bireyler kendi çıkar ve demokratik özgürlüklerinde başkalarının çıkar ve özgürlüklerine zarar vermemelidir.

James'de bu böyledir. Kültürde ortak kabullenmeler, yani James'in anlayışıyla ortak çıkarlar vardır. Bazen evrensel boyutlara kadar uzanan bu ortak çıkarlar ki; bir ülkeyi ve toplumu hatta dünyamızı ayakta tutabilmektedir. Bu şekilde ortak çıkarlar; kültürlerde ortak doğrular, ortak iyiler ve ortak estetik güzellikler ortaya çıkarmaktadır. Bu bakımdan James, sofistlerden, Nietzsche gibi nihilistlerden, geleneksel idealist ve materyalistlerden ayrılmaktadır. Burada bunların hepsini dile getiremedim. James'in din felsefesi, psikolojisi, eğitimle ilgili görüşleri ayrı ayrı birer inceleme konusudur. Örneğin, James'in «bilinçlilik akışı» tek başına incelenmeye değer.

SUMMARY

In the nineteenth century, psychology was considered to be a part of philosophy; it was the first time that James at Harvard in the 1890s began to give systematic attention to psychology as a separate discipline.

In his book called, «Talks to Teachers on Psychology», he delivered a series of famous lectures. Here, for the first time, he tried to show the importance of the process of teaching and learning.

In fact, James deliberately defined psychology as the «Science of Mental Life»: What goes on «inside» a person's head- Thoughts, feelings, interests and values.

James' philosophy is also a philosophy of life. The concept of «experience» in his psychology and philosophy is the most important concept, I think, briefly can be said to dominate his all approach.

James in his «The Varieties of Religious Experience», tries to explain religious experience. He sympathizes with this sort of experience, because it is an individual experience, like other experiences. But he does not sympathize with Church or any sort of religious institution. James is not interested in the metaphysical view of religion. He is rather interested in religious life. This is, of course, a part of James' pragmatism.

James explains «Pragmatism» in his book called, «Pragmatism». Pragmatism is not a philosophical doctrine, but it is a philosophical method. Even so, This method can be regarded as an important contribution to the history of philosophy, psychology, religion and art by the American culture.